

TORE LUND

Lille Vigg 150 år

Vilken var Viktor Rydbergs största internationella framgång? *Lille Viggs äventyr på julafton*. Redan Warburg beskriver i sin biografi (1900) den lilla sagan som "den vidast spridda av alla hans skrifter", och ett par decennier senare hade översättningar getts ut på minst elva språk (franska, tyska, engelska, holländska, danska, finska, isländska, ryska, polska, estniska och tjeckiska). Som ett slags krön på sin bana inkluderas den 1925, tillsammans med trettioen andra verk av bland andra Cervantes, Defoe och Lewis Carroll, i ett *World Library for Children*, utgivet i Wien, London och New York. Åtminstone då kunde den tydligt uppfattas som en del av världslitteraturen.

Historien börjar i december 1871, när Rydberg ombeds av sin chef, S. A. Hedlund, att skriva en "liten julberättelse" för Handelstidningens julnummer. Att skriva på beställning är inte hans starka sida, men "i sista stund" kommer han igång och har "under arbetet riktigt roligt".¹ Berättelsen publiceras den 23 december, och Rydberg tror att den är bortglömd om en vecka. I stället kommer den att bli Sveriges första barnboks-klassiker. Till stor del tack vare Jenny Nyström, vars på eget initiativ utförda teckningar till sagan leder till att den 1875 kommer ut i bokform (om det kan ni läsa i *Veritas* 30, 2015). Tre nya upplagor följer under Rydbergs livstid, och varje gång han har chansen så reviderar han texten, ändrar, stryker och lägger till. Precis som för *Singoalla* finns därför fyra olika versioner av sagan, med

¹ Om tillkomsten: Viktor Rydbergs brev till S. A. Hedlund 23.2.1890 (*Brev*, I, s. 351).

tillkomståren 1871, 1875, 1883 och 1895.² Den första och den sista finns som e-bilagor till detta nummer; den som vill kan alltså lägga dem bredvid varandra och se precis vad som har hänt på vägen.

Men huvudlinjerna finns med redan från början. Startpunkten är (som ni kanske alla vet) ett litet och ensligt hus på en öde hed, långt från andra människoboningar. Huset tillhör mor Gertrud, men hon har gått till den avlägsna byn för att handla. Lille Vigg – kanske fem eller sex år gammal – är ensam. Det mörknar: julaftonen övergår i kväll.

Viggs väntan bryts av bjällerklang. Någon stannar vid fönstret! En släde, dragen av fyra hästar i miniformat. Föraren i matchande storlek, rynkigt ansikte, långt skägg, ludna kläder. Han tycks veta allt om Vigg och hans förhållanden, och han presenterar sig som jul-vätten. "Hör du Vigg, vill du följa med ut och åka?"

Resan har två etapper. Först vättens julklappsutdelning: en pedagogisk färd genom dåtidens samhälle, representerat av ett antal typhushåll. Det enkla folkets boningar besöks och moralen läggs ut: flit, arbete, studier, fromhet och folkbevärning prisas, dryckenskap och slarv fördöms. Herremannens hus befins fullt av kall högfärd, ytlig kultur och ordensfjäsk. Slottsvisiten, slutligen, blir ett giftigt angrepp på kunglig försvarspolitik – Rydberg hade just kommit hem från en urtima riksdag där han hjälpt till att fälla ett förslag om mera pengar till armén.

² 1878 års upplaga är textmässigt identisk med 1875 års, eftersom förläggaren hade köpt alla rättigheter för fem år framåt och därför inte behövde blanda in Rydberg i den nya upplagan. – Fyra olika versioner: fransett då sentida omarbetningar, som den som kom ut 1980 med illustrationer av Harald Wiberg.

Men sedan är det dags att besöka vättens härskare, bergakungen, och här vänds blicken bort från samhället och in mot Vigg själv. För i bergakungens underjord materialiseras alla onda handlingar och tankar i form av huggormar och paddor, och Vigg har just ökat antalet sådana genom sin otacksamhet inför den julklapp som vättan erbjudit honom – ett par ullstrumpor istället för dem han slitit ut. På julaftonen samlas alla traktens gårdstomtar och vättar för att rapportera vad människorna gjort och tänkt under det gångna året. Resultatet avläses på en ofantlig våg, där det godas vikter läggs i ena skålen och det ondas i den andra. Det gäller någons liv: kungens dotter måste ut i ljuset om hon inte skall dö, men ut slipper hon inte förrän det godas vågskål sjunkit till golvet. När vi träder in i salen väger skålarna jämnt, och den tunga padda som Vigg nyss skapat gör inte läget bättre. Men i sista vändan blir hans skuld uppvägd av mor Gertruds uppoffrande kärlek. Hon som har tagit hand om den föräldralöse Vigg, som med sina fattiga medel försörjt honom, arbetat och burit försaker för hans skull, glatts över hans utveckling och gärna förlåtit hans pojkestreck. Och medan vättan berättar detta läggs tunga vikter på det godas vågskål, paddan hoppar ner och försvinner, den vackra prinsessans ögon fuktas och Vigg snyftar högt.

Och vaknar i stugan på heden. Mor Gertrud lutar sig över honom, elden brinner i brasan, julljusen är tända, Vigg tar glatt emot sina strumpor och ett par nya skor därtill, och sagan tonar ut i värme och försoning.

Illustration av Jenny Nyström

Under min barndom lästes sagan om lille Vigg upp i radio varje julafton.³ Senare har den förstås blivit omöjlig. Dess okritiska anslutning till sin samtids könsroller ("fager mö och glättig pilt / pojakens kynne lite vilt / flickans lynne ljuvt och mild") är kanske därvid ett mindre problem än dess sensmoral, dess med stor emotionell tyngd framförda tacksamhets- och förnöjsamhetsideal, och dess skuldbeläggande av allt som avviker därifrån.

³ Inspelningen finns på <https://sverigesradio.se/artikel/2494548>).

Men hur *Lille Vigg* står upp mot 2021 års normer kan ni ju själva bäst bedöma. Jag skall istället ägna några ord åt vad litteraturvetenskapen sagt om sagans bakgrund och dess budskap till sin egen tid, för att den vägen hitta ledtrådar till vad som gjorde den så "älskvärd" då.

Den utförligaste studien av *Lille Vigg* publicerades 1951 av Torsten Hegerfors i tidskriften *Sammlaren* och kan läsas på <https://svelitt.se/samlaren/1951>. Som vanligt i såna sammanhang fokuserar den på inflytanden och idéinnehåll. En utgångspunkt är Rydbergs erfarenheter som riksdagsman 1870 och 1871. Riksdagen var kluven; andra kammaren dominerades av bönderna, den första av representanter för landets överklasser. Rydberg hade till en början känt sig mest hemma i den liberala delen av eliten ("intelligenspartiet"), men hade gradvis närmat sig bönderna och lantmannapartiet. Så hade Bjørnstjerne Bjørnson i november 1871 dykt upp i Göteborg och omvänt såväl Rydberg som Hedlund till sin syn på saken. Liksom de menade han att klyftan mellan "herrar" och "bönder" måste slutas, men på de senares villkor. Det var alltså inte bönderna som borde "höjas" till herrarnas nivå, utan de senare som borde närma sig folkets kultur och värderingar och därigenom möjliggöra en "nordisk renässans".

Hedlunds och Handelstidningens tolkning av detta program – framlagd i tidningens prenumerationsanmälan den 19 december – lade tonvikten på folkbildning, familjen som samhällets kärna, samt allmän värnplikt (i stället för en dyr och ur demokratisk synpunkt opålitlig yrkesarmé). Allt detta finns även med i *Lille Vigg*, liksom ett tydligt ställningstagande mot överklasskultur och (i urversionen) huvudstadsinflytande. Men den nya och bjørnsoninfluerade linjen kan spåras inte bara i sagans politiskt-sociala tendens, utan även – menar Hegerfors – i dess form. En enklare stil, ett mera folkligt tilltal, en folklig

miljö, folkliga talesätt, stildrag från folksagan, gestalter hämtade ur folktron, och ett språk med färre utländska låneord.

De politiska och sociala inslagen i sagan finns alltså i det avsnitt som jag kallat "sammhällsresan", och det också här som Rydberg gör ändringar i senare upplagor. Vad som däremot förblir oförändrat genom alla versioner är besöket hos bergakungen, berättelsens emotionella kärna. En kärna som enligt Hegerfors - och före honom Fredrik Böök - bygger på ett av de centrala motiven i Rydbergs författarskap: "kreaturens suckan".⁴ Begreppet kommer från aposteln Paulus romarbrev, kapitel åtta, och "kreaturen" stod i den dåtida bibelöversättningen för "allt skapat" (tänk *created*). Naturen och hela skapelsen suckar för att den längtar efter det som Paulus kallar "alltings återställelse". Och det som ligger i vägen är detsamma som en gång orsakade Fallet: människans synder. Böök menar att den i berget inspärrade prinsessan får förkroppsliga denna universella längtan efter förlossning. Den stora vågen blir därvid ett pedagogiskt sätt att klargöra att varje människa, i varje stund och varje handling, kan bidra till förlossningen, till att naturen befrias och världen blir hel igen. Böök påpekar att samma övertygelse - att världens öde beror på utgången av striden mellan gott och ont i varje människas hjärta - uttrycks i ett tal som Rydberg långt senare håller vid en skolavslutning i Djursholm. Och han citerar några av Rydbergs sena anteckningar om att han tror på en symbolisk sanning i läran om den fysiska världens försämring genom synden och om en

⁴ Bööks studie "Kreaturens suckan" kom 1914 och kan läsas på Litteraturbanken.se (ingår i Fredrik Böök, *Analys och porträtt. Litteraturhistoriska studier*, 1962). Lille Vigg drogs dock inte in i sammanhanget förrän 1921, i Rydbergsdelen av Bööks *Sveriges moderna litteratur* (s. 8).

världsåterställelse genom nåden, eftersom han tror på "ett innerligt samband mellan kosmos och den moraliska världen".⁵

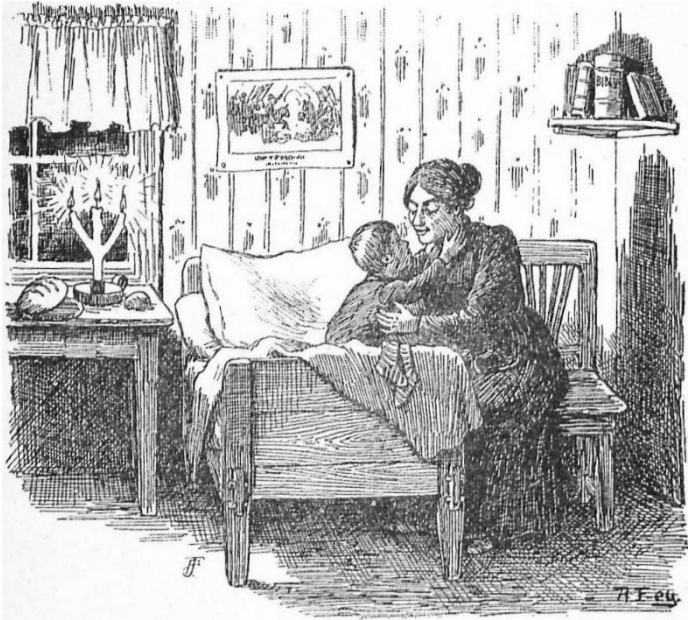
Så om Böök har rätt i sin tolkning – och det tror jag att han har – så var det inte någon pekpinne-moralism som predikades i *Lille Vigg*, utan en övertygelse som författaren själv levde i och försökte leva efter. Vilket nog – föreställer jag mig – kan ha bidragit till sagans kraft och framgång.

Men till det skulle jag vilja lägga det goda humör som genom-syrar hela sagan, resultatet – tror jag – av ren och pur skriv-glädje. Berättelsen om Lille Vigg kom till i vad som annars är en lång lakun i Rydbergs författarskap. Skrivkrampen hade säkert flera orsaker, men en av dem var hans alltför stora krav på det han skrev. Och knepet var – som vännen S. A. Hedlund kanske anade – att sänka tröskeln: bara något litet och enkelt, bara för julglädjens skull. Varvid fantasin plötsligt kunde få fria tyglar. Det är lite grann som *Singoalla*, resultatet av en bön om något kort som passade i en litterär kalender avsedd att säljas som julklapp åt kvinnor. *Singoalla* blev, som bekant, hans "älsklingsbarn", men *Lille Vigg* kan nog betraktas som hennes genom åren lika mycket ompysslade lillebror.

Och resultatet blev alltså att Rydberg inte bara levererade det som önskats – en varm och sedelärande och lättläst julhistoria – och dessutom lyckades få in de viktigaste punkterna i tidningens nya program, utan också åstadkom en saga som

⁵ "Genom nåden": att människan trots sina ansträngningar även måste ha hjälp utifrån uttrycks klart när vågmetaforen används i dikten "Vårdträdet" (1888): "Segrar det onda / segrar det goda? / Stridens vågs / skålar vackla - / alla vi lade / där våra lod - / tills i frälsningens / vågskål faller / onämd Gud / sin godhets vikter." – I *Lille Vigg* tycks det vara mor Gertrud som får förkroppsliga denna oförtjänta godhet.

visade sig kunna bli älskad långt utanför tidningens målgrupp och landets gränser, och som behöll sin dragningskraft långt efter att både lantmannaparti och "nordisk renässans" gått i graven.

Illustrationerna till den finska upplagan av *Lille Vigg* (*Pikku Simon seikkailut joulu-iltana*, 1895) gjordes av Aleksander Federley, i nära anslutning till Jenny Nyströms bilder, men med fler detaljer och mera tekniskt drivna. Federleys teckning av herremannen som provar sin orden finns på detta nummers omslag.